

Onko tiede jakamaton?

Erik Allardt

Tieteen päiviä edeltäneessä Tieteessä tapahtuu -lehdessä (8/1998) Jan Rydman tähdensi tieteen yhtenäisyyttä ja jakamattomuutta keskeisenä kulttuurisena voimana. Tieteen tekijät esiintyvät yhdessä yliopistoissa, tieteen keskusjärjestöissä ja Tieteen päivillä sekä edustavat yhteisiä sivistyksellisiä arvoja.

Ryhtyessämme tarkastelemaan eri tieteenalojen perusolettamuksia, tieteen jakamattomuus ei enää ole yhtä varma ja selkeä. Rydman viittaaakin C. P. Snown kuuluisaan kahden kulttuurin sovittamattomuutta koskevaan teokseen, mutta Snow ei suinkaan ollut tematiikassaan ensimmäinen. Aatehistoriallisesti tärkeät olivat etenkin vuosisadan vaihteen saksalaiset filosofit, jotka tähdensivät luonnon- ja henkítieteiden välisiä eroja. "Die Natur erklären wir, das Seelenleben verstehen wir", kuten suunnan keskeinen edustaja Wilhelm Dilthey lausahi. Yhteiskuntatieteissä henki- ja luonnontieteiden välinen jännitys on alituisesti läsnä, kuten ilmenee hienosti mm. saksalaisen tiedetutkijan Wolf Lepenies'in teoksesta Die drei Kulturen (1985).

Yhteiskuntatieteissä on monia yhtymäkohtia luonnontieteisiin. Tosiasioita pyritään keräämään tarkasti ja systemaattisesti, mutta tosiasiat eivät sinänsä riitä, vaan tosiasioista on myös pyrittävä löytämään invariansseja ja säännönmukaisia piirteitä. Ne kuvataan usein tilastollisin menetelmin ja matemaattisten mallien avulla. Yhteiskuntatieteissä ei pystytä tekemään kontrolloituja tieteellisiä kokeita, mutta kokeellinen asetelma on kuitenkin keskeinen monelle yhteiskuntatietelijälle hänen tehdessään tieteellisiä päätelmiä keräämiensä tosiasioiden perusteella.

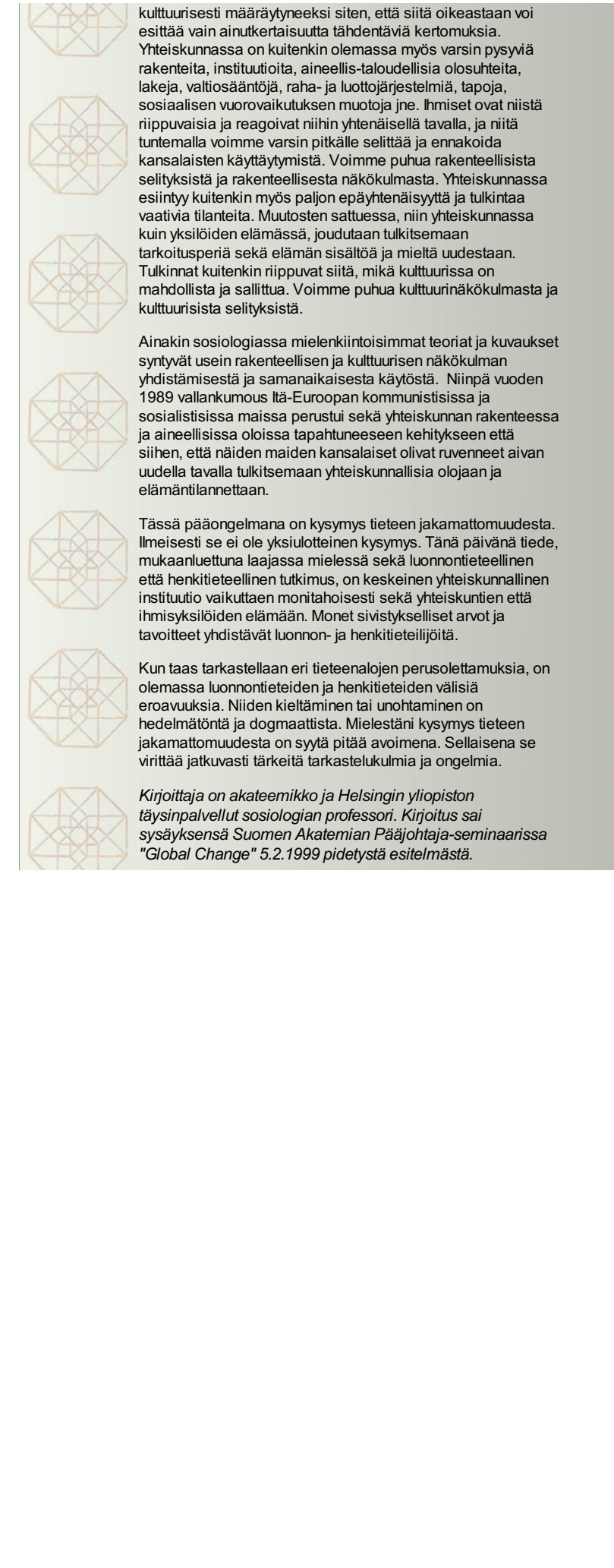
Luonnon- ja yhteiskuntatieteiden välillä on myös selviä eroavuuksia. Tärkein on ehkä se, että sosiaaliset tosiasiat eivät ole yksiselitteisesti annettuja ja aistimuksia selvästi vastaavia. Niihin liittyy semioottinen aines, jonka yhteiskuntatieteilijän on otettava huomioon. Sanat kuten 'tarkoitus', 'mieli', 'tulkinta' ja 'sosiaalinen sisältö' kuvaavat tätä yhteiskuntatieteen puolta. Sosiaaliset tosiasiat ovat tulkinnan alaisia ja usein eri ihmisten eri tavalla tulkittavia. Ulkonaisesti identtiset käyttäytymiset eivät suinkaan aina tarkoita samaa. Niinpä jopa tavallisen hyödykkeen ostaminen saattaa, kuten saman henkilön äänestäminenkin, palvelua varten erilaisia tarkoituksia. Tämän takia sosiaalista käyttäytymistä ei usein voida mekaanisesti mitata, vaan sitä on kuvattava kvalitatiivisesti ottamalla huomioon koko se tilanne tai kulttuuri missä sitä esiintyy.

Vähän väliä esitetään sellaisia reduktionistisia teorioita ja ajatusleikkejä, joissa sosiaalinen elämä pyritään palauttamaan fysiikaaksi, kemiaksi tai fysiologiseksi psykologiaksi, joskus jopa matematiikaksi. Loogisesti ei ole esteitä selittää sosiaalista toimintaa ja vaikkapa kasvatustapahtumia fysikaasta, kemiasta tai fysiologista lainatun teorian avulla. Usein tämänkaltaiset selitykset ovat kauniita ja selkeitä omista lähtökohdistaan katsottuina. Totta puhuen ne ovat usein elegantimmat kuin yhteiskunta- tai kasvatustieteilijöiden omat teoriat ja selitykset. Ongelmana on vain, että reduktionistiset teoriat ovat vailla sosiaalista sisältöä. Ne eivät kerro mitään siitä sosiaalisesta elämästä, josta eivät vain yhteiskuntatieteilijät vaan myös monet kansalaiset ovat kiinnostuneita. Näin käy kun sosiaalisen toiminnan semiotiikka ja siihen liittyvät sosiaaliset tarkoitukset ja kulttuuriset taustat tyystin jätetään sivuun.

Yksinkertaisen esimerkin antaakseni, samankokoisesta poliittisesta ryhmästä, uskonnollisesta ryhmästä ja juomaryhmästä löytyy varmasti runsaasti yhteisiä, invariantteja piirteitä, jotka ovat kuvattavissa matemaattisten mallien ja luonnontieteistä lainattujen teorioiden avulla. Jos kuitenkin olemme kiinnostuneita näistä ryhmistä ja niiden ominaisuuksista poliittisina, uskonnollisina ja juomaryhminä on pakko kerätä tietoa niiden omaehtoisesta sosiaalisesta elämästä ja kulttuurista sekä niihin liittyvistä tarkoituksista.

Pyrkimys palauttaa sosiaalisia tosiasioita luonnontieteelliseksi faktoiksi ja luonnontieteistä lainattujen teorioiden käsiteltäviksi ei ole ainoa reduktionismin muoto. Reduktionismista voisimme mielestäni puhua myös silloin kun kaikki yhteiskunnassa esiintyvä käyttäytyminen oletetaan semioottisesti ja

kulttuurisesti määräytyneeksi siten, että siitä oikeastaan voi esittää vain ainutkertaisuutta tähdentäviä kertomuksia. Yhteiskunnassa on kuitenkin olemassa myös varsin pysyviä rakenteita, instituutioita, aineellis-taloudellisia olosuhteita, lakeja, valtiosääntöjä, raha- ja luottojärjestelmiä, tapoja, sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoja jne. Ihmiset ovat niistä riippuvaisia ja reagoivat niihin yhtenäisellä tavalla, ja niitä tuntemalla voimme varsin pitkälle selittää ja ennakoida kansalaisten käyttäytymistä. Voimme puhua rakenteellisista selityksistä ja rakenteellisesta näkökulmasta. Yhteiskunnassa esiintyy kuitenkin myös paljon epäyhtenäisyyttä ja tulkintaa vaativia tilanteita. Muutosten sattua, niin yhteiskunnassa kuin yksilöiden elämässä, joudutaan tulkitsemaan tarkoituksensa sekä elämän sisältöä ja mieltä uudestaan. Tulkinat kuitenkin riippuvat siitä, mikä kulttuurissa on mahdollista ja sallittua. Voimme puhua kulttuurinäkökulmasta ja kulttuurisista selityksistä.

Ainakin sosiologiassa mielenkiintoisimmat teoriat ja kuvaukset syntyvät usein rakenteellisen ja kulttuurisen näkökulman yhdistämisestä ja samanaikaisesta käytöstä. Niinpä vuoden 1989 vallankumous Itä-Euroopan kommunistisissa ja sosialistisissa maissa perustui sekä yhteiskunnan rakenteessa ja aineellisissa oloissa tapahtuneeseen kehitykseen että siihen, että näiden maiden kansalaiset olivat ruvenneet aivan uudella tavalla tulkitsemaan yhteiskunnallisia olojaan ja elämäntilannettaan.

Tässä pääongelmana on kysymys tieteen jakamattomuudesta. Ilmeisesti se ei ole yksilotteinen kysymys. Tänä päivänä tiede, mukaanluettuna laajassa mielessä sekä luonnontieteellinen että henkítieteellinen tutkimus, on keskeinen yhteiskunnallinen instituutio vaikuttaen monitahoisesti sekä yhteiskuntien että ihmisyksilöiden elämään. Monet sivistykselliset arvot ja tavoitteet yhdistävät luonnon- ja henkítieteilijöitä.

Kun taas tarkastellaan eri tieteenalojen perusolettamuksia, on olemassa luonnontieteiden ja henkítieteiden välisiä eroavuuksia. Niiden kieltäminen tai unohtaminen on hedelmätöntä ja dogmaattista. Mielestäni kysymys tieteen jakamattomuudesta on syytä pitää avoimena. Sellaisena se virittää jatkuvasti tärkeitä tarkastelukulmia ja ongelmia.

Kirjoittaja on akateemikko ja Helsingin yliopiston täysinpalvellut sosiologian professori. Kirjoitus sai sysäyksensä Suomen Akatemian Pääjohtaja-seminaarissa "Global Change" 5.2.1999 pidetystä esitelmästä.